

Pukovnik, prof. dr
BLAŽO NIKOLOVSKI

Značaj Kardeljevog stvaralaštva u oblasti nacionalnog pitanja za jačanje odbrambene i zaštitne sposobnosti našeg društva

»Svim narodima Jugoslavije potrebna je snažna socijalistička Jugoslavija. A Jugoslavija će biti snažna samo ako svi narodi u njoj budu slobodni i ravnopravni, to jest ako ona ostane dobrovoljna demokratska zajednica naroda u kojoj će svaki od njih imati sve uslove za svoju svestranu nacionalnu afirmaciju, uključujući samostalno raspolaganje proizvodima svoga rada«.

Kardelj

Kao najbliži Titov saradnik, marksistički teoretičar Edvard Kardelj, vizionarski je uočavao da je dosledno rešavanje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji osnovni preduslov njenog demokratskog i revolucionarnog preobražaja. Vršeci odgovorne funkcije u najvišem rukovodstvu KPJ (SKJ) Kardelj je, pored ostalog, veoma mnogo i neposredno doprinosa rešavanju nacionalnog pitanja i ostvarivanju nacionalne ravnopravnosti naših naroda i narodnosti. Njegova dela u svim oblastima revolucionarnog preobražaja zemlje, a u nacionalnom pitanju posebno, snažno su uticala na izgrađivanje nove Jugoslavije i na jačanje njene kohezije i odbrambene sposobnosti.

Probleme nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji Kardelj je razmatrao u mnogim teorijskim radovima, od kojih se posebno ističe studija »Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja«, prvi put objavljena 1938. godine.

Nemamo pretenzije da iscrpno elaboriramo veoma obiman Kardeljev doprinos rešavanju nacionalnog pitanja, već samo da akceptiramo neke aspekte njegovog dela u oblasti nacionalnog pitanja, koje je neposredno uticalo i na odbrambene i zaštitne sposobnosti našeg društva.

U susret velikim događajima

Uoči drugog svetskog rata, pred opasnošću od agresivnog fašizma, borba za pravilno rešavanje nacionalnog pitanja dobila je značenje stvaranja neophodnog uslova za odbranu zemlje. Nacionalna obespravljenost pojedinih naroda, verska i nacionalna podvojenost i netrpeljivost, bili su plodno tle za podrivanje zemlje iznutra i stvaranje pete kolone. Komunistička partija Jugoslavije, sa Josipom Brozom Titom na čelu, imala je da bije bitku na dva fronta — protiv unutrašnjih reakcionarnih snaga zaslepljenih ograničenim klasnim interesima i na spoljnjem planu za sprečavanje vojne agresije. Stvaranje široke platforme za borbu protiv fašizma i reakcionarnog režima stare države i stvaranje širokog fronta svih nacionalnih i patriotskih snaga, bio je osnovni strategijski pravac akcije i najvažniji zadatak Partije u pripremi zemlje za odbranu. Za izvršenje tog zadatka Partija se morala najpre sama osposobiti u idejno-političkom i organizacionom smislu, što je podrazumevalo eliminisanje frakcionaške borbe unutar partije i izgradnju sopstvene, u najvećoj mogućnoj meri autonomne političke linije u kojoj će biti usko povezano klasno i nacionalno pitanje. Drugim rečima, novo rukovodstvo KPJ, u kojem je Kardelj imao vrlo značajnu ulogu, našlo se pred složenim zadacima: a) da odbrani Partiju od pokušaja raspuštanja, koje su u Kominterni smatrali kao »lek« za njeno »ozdravljenje«; b) da obezbedi svoje političko, organizaciono i finansijsko osamostaljenje. S tim u vezi E. Kardelj kaže: »Tito je novom sastavu rukovodstva, preuzimajući odgovornost na čelu Partije, postavio dva zahteva: da celo partijsko rukovodstvo bude u zemlji i da se Partija finansira sama. Tom odlukom Tito je obezbedio samostalnost KPJ. Zbog nje je kasnije došlo do nekoliko sukoba sa nekim organima i ljudima u Kominterni, pa i sa samim Staljinom. Ali, u svom praktičnom sprovođenju ta odluka je obezbedila Partiji poverenje radnih masa i progresivnih snaga naroda Jugoslavije. To je Partiji omogućilo da odigra i uspešnu revolucionarnu ulogu u toku i posle narodnooslobodilačkog rata«. ¹

¹ Edvard Kardelj, Revolucija i vojna misao, VIZ, Beograd, 1979, str. 469.

Činom osamostaljenja KPJ je postala osnovna i najuticajnija revolucionarna snaga naroda i narodnosti Jugoslavije, istinski nacionalna i osposobljena da bude organizator i nosilac priprema za rat i socijalističku revoluciju. Zbog toga je ona i mogla da u tim sudbunosnim godinama odredi težišne ciljeve vlastite akcije.

KPJ je, osobito od Četvrte partijske konferencije (decembra 1934. godine), nacionalno pitanje u Jugoslaviji istakla kao ključno pitanje socijalističke revolucije prihvatajući princip samoopredeljenja naroda i njihovog dobrovoljnog ujedinjenja na osnovama ravnopravnosti i dobrovoljnosti. Kao avangardna snaga radničke klase Jugoslavije, KPJ je uspešno paralisala pojave sektaštva i drugih zastranjivanja u tretiranju i rešavanju nacionalnog pitanja od strane pojedinaca i grupa u njoj samoj.

Edvard Kardelj je u studiji »Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja«, na primeru borbe za nacionalno oslobođenje naroda Slovenije, ukazao i na puteve rešavanja toga pitanja u jugoslovenskim razmerama. Pri tome je polazio od teze da nema istinskog rešavanja nacionalnog pitanja bez otvaranja procesa revolucionarnog preobražaja društva i ostvarivanja potpune vlasti radničke klase. Oslanjajući se na Marksovu devizu da »radnici nemaju domovine«, Kardelj je isticao da buržoaska domovina de fakto nije domovina radnika. Kada radnici ističu parolu odbrane buržoaske domovine, njenog teritorijalnog i nacionalnog integriteta, oni to ne čine zbog toga da bi se obezbedili egzistencija i kontinuitet stare države, već da bi stvorili i obezbedili sigurnije uslove za konstituisanje nove, demokratske i ravnopravne društvene zajednice, zasnovane na vlasti i samoupravljanju radničke klase i radnih slojeva. U članku »Nezavisnost Jugoslavije u opasnosti« (maj 1939) Kardelj je pisao: »Fašistički imperijalisti treba da znaju da narodi Jugoslavije neće dati ni stopu svoje zemlje i da je u toj borbi radnička klasa spremna da podnese svaku žrtvu«.

Uoči drugog svetskog rata Kardelj se zalaže da se nacionalno pitanje shvati kao suštinski deo socijalističke revolucije. On ističe da samo autentična socijalistička revolucija može dosledno da rešava nacionalno pitanje i da ona to uspeva u meri u kojoj zaista obezbeđuje, istovremeno, i političko i ekonomsko oslobođenje radničke klase. Originalnim poimanjem nacije i međunacionalnih odnosa, Kardelj je razobličio shvatanja prema kojima je nacionalno pitanje »buržoasko« i »seljačko« pitanje, pa se ono, tobože, automatski rešava u oružanom delu revolucije, te da nacija u socijalizmu prerasta u »socijalističku naciju« i slično. Time se on direktno suprotstavljao staljinističkim shvatanjima nacionalnog pitanja.

Kao Titov najbliži saradnik, Kardelj radi na realizaciji revolucionarnog koncepta i u okviru njega na rešavanju nacionalnog pitanja, zasnovanog na principu samoopredeljenja naroda u svim fazama borbe radničke klase za njeno nacionalno i socijalno oslobođenje. Kardelj daje krupan teorijski i praktičan doprinos razvijanju i izgrađivanju jugoslovenskog revolucionarnog zajedništva, pri čemu značajnu ulogu zauzima formiranje KP Hrvatske i KP Slovenije. Već njihovi osnivački kongresi 1937. godine potvrdili su vitalnost koncepcije KPJ s osloncem na vlastite revolucionarne snage i čvrsto idejno jedinstvo nacionalnih komunističkih partija u okviru Komunističke partije Jugoslavije. Osnivanje KP Slovenije i KP Hrvatske, a u »dogledno vreme i KP Makedonije«, kako je bilo rečeno u Rezoluciji Četvrte konferencije KPJ — imalo je za cilj da doprinese jačanju radničkog pokreta Jugoslavije u celini i u pojedinim našim zemljama, kao i afirmisanju nacionalnog identiteta, osnivanju fronta otpora pritiscima buržoazije i spoljne reakcije. Uzdizanje nacionalnih kadrova bio je drugi značajan razlog za osnivanje tih partija kao integralnih celina KPJ.

Osnivački kongres KP Slovenije snažno je podstakao borbu slovenačkog naroda za nacionalno i socijalno oslobođenje u okviru jedinstvenog revolucionarnog pokreta Jugoslavije.² U kongresnim materijalima tada je naglašeno da samo ekonomski, politički i kulturno slobodan narod Slovenije i u sastavu Jugoslavije, može uspešno da ostvari ujedinjenje i ostalih delova slovenačkog stanovništva koji žive u Jugoslaviji, Italiji i Austriji. U proglasu tog kongresa, pored ostalog, kaže se da *»slovenački narod u celoj svojoj istoriji nije još nikad bio u tako velikoj opasnosti u kojoj se danas nalazi«*. U tom dokumentu se ističe da borba slovenačkih komunista za nacionalno oslobođenje ne protivreči opštoj borbi naroda Jugoslavije, kao što ni osnivanje KP Slovenije ne slabi snagu i jedinstvo KPJ, koja vodi radničku klasu i nacionalne pokrete u Jugoslaviji ka pobedi narodne revolucije. U telegramu upućenom CK KPJ slovenački komunisti se obavezuju da će, *»vodeći revolucionarni radnički pokret u Sloveniji i slovenački narod, uvek biti za čvrsto jedinstvo KPJ, koja je jedina garancija uspešne borbe slovenačkog i drugih naroda Jugoslavije«*. Osnivanje KP Slovenije, kao vodeće revolucionarne snage radničke klase i drugih demokratskih snaga Slovenije, njeno osposobljavanje za pružanje uspešnog otpora reakcionarnim snagama i nastupajućem fašizmu u zajednici sa ostalim narodima Jugoslavije, predstavljalo je neposredan doprinos odbrani zemlje i stva-

² Referat: »Zašto mi osnivamo KP Slovenije«, podneo je Edvard Kardelj (Bevc).

ranju uslova za dalje razvijanje procesa revolucionarnog preobražaja. Jačanje radničkog pokreta i partijskih organizacija u pojedinim zemljama Jugoslavije, značilo je ujedno i jačanje radničkog pokreta i KPJ u celini. U »Proleteru« je tada objavljen nedvosmislen stav rukovodstva da *KPJ nije i ne može biti nekakva federacija ili savez komunističkih partija Slovenije, Hrvatske, Makedonije i komunističkih partija u drugim krajevima zemlje, već je to jedinstvena revolucionarna partija, s jedinstvenom disciplinom. Kardelj je, u stvari, tada davao ton stavovima KP Slovenije, u čijim dokumentima se anticipativno konstatuje da su budućnost slovenačkog naroda i njegov opstanak mogući jedino u slobodnom savezu sa bratskim narodima Jugoslavije u obliku savezne države.*

Kada je reč o pripremama KP za odbranu zemlje, Kardelj je isto tako dao zapažen doprinos, posebno u koncipiranju i pripremanju Pete zemaljske konferencije održane oktobra 1940. u Zagrebu. On je uvek naglašavao značaj doslednog rešavanja nacionalnog pitanja i organizovanja opštenarodnog otpora fašističkoj agresiji. Peta zemaljska konferencija je predstavljala — kako je drug Tito više puta isticao — svojevrsnu smotru Partije za izvršavanje predstojećih revolucionarnih zadataka.

Deo Rezolucije tog skupa jugoslovenskih komunista pod naslovom »Borba za nacionalnu ravnopravnost i slobode«, završava se rečima: *»U ovim sudbonosnim danima imperijalističkog osvajanja, kada se grubom silom uništavaju ostaci slobode i nezavisnosti malih naroda ... pred našu Partiju se postavlja u još oštrijem obliku jedan od najvažnijih i aktuelnih zadataka — borba za nacionalnu ravnopravnost ugnjetenih naroda i nacionalnih manjina Jugoslavije«.*³

Peta zemaljska konferencija KPJ bila je konkretna akcija u pripremanju radničke klase, radnog seljaštva i naprednog dela inteligencije i u prvom redu omladine za oružanu borbu protiv fašizma i domaćih izdajnika. Već tada je zauzet čvrst i jasan stav da odbrana zemlje od fašističke agresije nije i ne može biti stvar buržoazije, njene države i vojske, koja, u stvari, paktira sa fašističkim silama. Odbrana zemlje mogla je biti samo stvar naroda i narodnosti Jugoslavije. S druge strane, odbrana zemlje se nije mogla oslanjati na korumpirane generale, štabove i jedinice stare vojske, na slab moral tih jedinica i na slabo naoružanu i obučenu armiju u celini. Zbog toga je bilo nužno stvaranje uslova da se rukovođenje odbranom zemlje prenese na CK KPJ i njegov specijalizovan organ — *Vojnu komisiju sa drugom Titom na čelu*, koju je imenovala Konferencija.

³ J. B. Tito, Nacionalno pitanje i revolucija, »Svjetlost«, Sarajevo, 1977, str. 59.

Komisija je imala konkretan zadatak: u slučaju napada fašističkih sila na Jugoslaviju, uz pretpostavku da će i deo stare vojske dati otpor, naoružavati narod i pokretati opštenarodnu borbu za odbranu zemlje.

Brz i neočekivan slom stare jugoslovenske države i vojske nije omogućio postupno naoružavanje naroda i njegovo uključivanje u oružanu borbu. Tako je, prema rečima druga Tita, *smisao i sadržaj kursa KPJ na odbranu zemlje, prisutan u njenoj svakodnevnoj borbi još od »anšlusa« Austrije, bio sastavni dio njenog cjelovitog koncepta revolucije. Taj koncept Partija je najpotpunije formulisala na svojoj Petoj zemaljskoj konferenciji.*⁴

Nacionalno i socijalno oslobođenje — *suština NOR-a i revolucije*

Pod vođstvom Josipa Broza Tita KPJ ulazi u presudne događaje 1941. godine. Kontinuitet borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje osobito karakteriše period realizacije oružanog dela jugoslovenske socijalističke revolucije. Pripremajući *Majsko savetovanje KPJ 1941*, rukovodstvo Partije u kojem Edvard Kardelj ima istaknutu ulogu, analizira uzroke aprilskog sloma stare države i vojske i stanje u zemlji posle okupacije i komadanja; ono radi na definitivnom pripremanju i prihvatanju strategije i taktike oružanog dela revolucije. Nacionalno i socijalno oslobođenje naroda i nacionalnih manjina u Jugoslaviji ističe se kao jedinstven cilj revolucije. Njegovo ostvarivanje bilo je moguće samo masovnim i dobrovoljnim angažovanjem čitavog naroda u opštenarodnom ratu i revoluciji.

»Dosledno zastupajući partijsku liniju u nacionalnom pitanju — govorio je drug Tito — mi smo u tim teškim danima otvoreno kazali da svaki narod ima pravo da odlučuje o svojoj sudbini, ali da se zajednički moramo boriti protiv okupatora i na tome ujediniti sve svoje snage u jedan jedinstveni front... Borba za takve ciljeve bila je podjednako stvar svih naroda Jugoslavije, jer samo vlastitom borbom svaki narod može osigurati svoje oslobođenje, punu nacionalnu afirmaciju i pravo da odlučuje o svojoj sudbini.«⁵

Tito je isticao da je to i jedino moguća osnova na kojoj će se prevazići teško nasleđe prošlosti u međunacionalnim odnosima i vratiti vera u mogućnost jedinstva naroda Jugoslavije, zasnovanog na

⁴ Četiri decenije na čelu Partije, »Narodna armija«, 1977, str. 61 — 67.

⁵ Isto.

vlasti radnog naroda i pune nacionalne ravnopravnosti. Tada su, prema rečima druga Tita, utvrđeni osnovni pravci i oblici ne samo političkih nego i vojnih priprema. Odlučeno je da se pri svim rukovodstvima KPJ formiraju vojni komiteti sa zadatkom da prikupljaju oružje, pripremaju ljudstvo za oružane formacije, organizuju njegovu obuku i slično. Formiranje komiteta za pripremu oružanog ustanka i revolucije u svim krajevima Jugoslavije, pod rukovodstvom pokrajinskih komiteta KPJ, značilo je ne samo početak institucionalizovanja oružanog otpora u svim delovima Jugoslavije već je istovremeno značilo i prvi praktički korak u rešavanju nacionalnog pitanja.

Osvetljavajući teorijski fenomenologiju naše revolucije, Kardelj je posebno isticao ona njena svojstva koja su proistekla iz isprepletenosti socijalističke revolucije sa narodnooslobodilačkim ratom. U tom smislu naročito su karakteristična njegova uopštavanja u već navedenoj raspravi »Put nove Jugoslavije«. U slobodnoj interpretaciji ona se mogu sažeti u šest osnovnih zaključaka.

Prvo, NOR i revolucija naroda i narodnosti Jugoslavije organizovala je i usmeravala Komunistička partija Jugoslavije, jedina opštejugoslovenska partija, *koja je zahvaljujući svom doslednom antifašističkom stavu i, naročito, svom pravilnom stavu o nacionalnom pitanju, mogla da ujedini naše narode u jedinstvenom patriotiskom otporu*, da obezbedi organizovanu pripremu i plansko odvijanje oružane borbe kojom je rukovođila.

Drugo, Narodnooslobodilački front kao najšira revolucionarno-demokratska i antifašistička organizacija bio je najprihvatljivija politička platforma na kojoj su se okupljale antifašističke i borbene snage jugoslovenskog društva. On se potvrđivao kao jedinstvena i opšteprihvaćena borbena snaga, pored ostalog, i zbog toga što *nikad nije bio neka partijska koalicija već jedinstven opštenarodni pokret, građen na seoskim i gradskim masovnim odborima, gde je kandidovanje kadrova vršeno po njihovoj aktivnosti i sposobnosti u narodnooslobodilačkoj borbi*.

Treće, *narodi i narodnosti Jugoslavije bili su spremni da se ujedine u jedinstvenom narodnooslobodilačkom ustanku samo pod uslovom da im bude stvorena perspektiva i data garancija da će nova Jugoslavija biti država slobodnih i ravnopravnih naroda i narodnosti*.

U Kardeljevoj analizi uloge i mesta nacionalnog faktora u realizaciji revolucije uočavaju se dva momenta: a) jasna perspektiva da oslobođenje Jugoslavije znači istovremeno i nacionalno i socijalno oslobođenje svakog njenog naroda i narodnosti i b) zajedničko učešće naroda i narodnosti u narodnooslobodilačkoj borbi zbli-

žilo ih je i ojačalo njihovu kohezionu snagu. »Pokazalo se da je ostvarivanje davnih nacionalnih težnji, za koje su se ugnjeteni narodi Jugoslavije borili dvadeset godina, bila jedna od osnovnih pobuda za mobilizaciju narodnih masa Jugoslavije u borbi protiv okupatora«.

Pri tome, kako je isticao Kardelj, naši narodi nisu bili spremni da se bore za obnavljanje stare Jugoslavije, nego za svoje sopstveno oslobođenje, i to kako od okupatora tako i od hegemonističkih vlastodržaca stare države, koji su od nje bili napravili tamnicu naroda. »Narodi Jugoslavije su se borili za svoje sopstveno oslobođenje, a time i za takvu novu Jugoslaviju u kojoj će oni biti slobodni i ravnopravni«.

Sušтина narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, dakle, bila je i u ostvarivanju prava na samoopredeljenje i dobrovoljno ujedinjenje svih naroda i narodnosti na ravnopravnim osnovama. Taj princip je bio osnova istinskog bratstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti u toku NOR-a i revolucije, a kasnije u socijalističkoj izgradnji on je ostao trajan i nezamenljiv.

Četvrto, u Kardeljevom zaključku da »narodi Jugoslavije nisu bili spremni da se bore za obnavljanje režima stare države«, što je značilo realizovanje Titove devize: »Nema povratka na staro« — uočava se integralnost borbe naroda i narodnosti za nacionalno i socijalno oslobođenje. Staljinova postavka o revoluciji iz dva dela (nacionalnoj i socijalnoj) bila je u našim uslovima besmislena, pored ostalog, i zato što bi značila dvostruke žrtve, jednom protiv okupatora, a drugi put protiv jugoslovenske buržoazije koja je sarađivala sa okupatorom i stvarala teren za povratak monarhije, takva postavka bi značila kompromis sa klasnim neprijateljem, mogućnost mešanja stranog faktora i neizvesnost ishoda revolucije. Prema rečima Kardelja, KPJ je tu tezu faktički odbacila još na Petoj zemaljskoj konferenciji, gde je jasno proklamovala povezanost narodnooslobodilačke borbe sa socijalističkom revolucijom.

Peto, siguran i trajan oslonac NOR-a i socijalističke revolucije i njihovo osnovno obeležje bili su narodnooslobodilački odbori, novi, revolucionarni organi političke vlasti revolucije. Kardelj je isticao da su formiranjem demokratskih organa narodne vlasti u formi narodnooslobodilačkih odbora narodi Jugoslavije dobili još jedan realan dokaz da će njihove nacionalne i demokratske težnje biti ostvarene. *Narodne mase Jugoslavije ništa jače nije moglo povezati s narodnooslobodilačkim pokretom, nego ostvarivanje njihovih demokratskih i nacionalnih težnji — u praksi.*⁶

⁶ E. Kardelj, Put nove Jugoslavije, »Kultura«, 1949, str. 39.

Šesto, drug Tito je još na Majskom savetovanju KPJ 1941. godine izložio osnovni koncept oslobodilačke borbe protiv okupatora, koja treba da bude stvar najširih narodnih slojeva i svih naroda Jugoslavije, kao i koncept revolucionarne sadržine te borbe. Tito će kasnije, u drugoj godini oružanog dela revolucije, kako podvlači Kardelj, precizirati svoj stav:

»Riječ narodnooslobodilačka borba bila bi samo jedna fraza, pa čak i prevara, kada ona ne bi, osim opštejugoslovenskog smisla, imala i nacionalni smisao za svaki narod posebice, tj. kada ona ne bi, osim oslobođenja Jugoslavije, značila u isto vrijeme o oslobođenje Hrvata, Slovenaca, Srba, Makedonaca, Albanaca, Muslimana i tako dalje, kada narodnooslobodilačka borba ne bi imala tu sadržinu da zaista nosi slobodu, ravnopravnost i bratstvo svim narodima Jugoslavije. U tome i jeste suština narodnooslobodilačke borbe.«⁷

U teorijskim radovima E. Kardelja o NOR-u i revoluciji i našoj savremenoj koncepciji opštenarodne odbrane posmatra se i proces stvaranja i razvoja oružane sile sa stanovišta uticaja nacionalnog pitanja kao jedne od bitnih determinanti.

U članku »Istorijsko mesto nove Jugoslavije« (»Borba«, 16. decembra 1944) Kardelj analizira razvoj oružane sile revolucije i njenog specifičnog delovanja kao oblika naoružanog naroda; ukazuje na uzroke raspada stare jugoslovenske vojske koja je »bila formirana i vaspitavana više za borbu protiv sopstvenog naroda nego protiv spoljnog neprijatelja«, zbog čega je doživela tako brz slom u aprilskom ratu 1941. godine. Ali, široke mase naših naroda, ističe Kardelj, osećale su da bitka još nije izgubljena i da će doći vreme kada će biti moguće preći u oružani napad protiv agresora. »Zato su naše narodne mase brižljivo sakupljale puške, mitraljeze, municiju — oružje koje je odbacila stara regularna jugoslovenska vojska«. Time je počinjalo samo naoružavanje i vojno samoorganizovanje naroda.

Iz suštine NOR-a i revolucije, čiji je politički cilj bio, kako je već rečeno — nacionalno i socijalno oslobođenje naroda i narodnosti Jugoslavije, Kardelj, izvodi karakter oružane sile revolucije, čiji nastanak i razvoj posmatra sa stanovišta marksističke teorije o naoružanom narodu.

»Oružani narod — to je bio prvi nosilac naše oružane borbe protiv okupatora posle aprilskog sloma. Ta činjenica, sama po sebi, govori o demokratskom, narodnom karakteru naše Narodnooslobodilačke vojske... Njene spoljne forme su se, prirodno, menjale,

⁷ E. Kardelj, Put nove Jugoslavije, »Kultura«, 1949, str. 39.

kako su to tražili interesi rata protiv neprijatelja, ali njena demokratska narodna suština ostala je nepromenjena. Naša Narodnooslobodilačka vojska je zaista pravo čedo svog naroda, njegov direktan proizvod. U njoj se, u potpunosti, slivaju interes nacionalne nezavisnosti i interes demokratskih prava osnovnih narodnih masa».⁸

S druge strane karakter oružane sile u povratnom uticaju deluje na ciljeve i rezultate revolucionarne borbe, na društveno biće buduće zajednice i u tom kontekstu, pored ostalog, i na rešenje nacionalnog pitanja. Još u vreme održavanja prvog skupa većnika u Bihaću Kardelj je pisao da su se već tada mogli sagledati obrisi nove federativne države, koja je bila koncipirana kao društvena zajednica nacionalno i socijalno slobodnih i dobrovoljno ujedinjenih naroda. A u referatu na Prvom zasjedanju Slovenskog narodnoosvobodilnog sveta (SNOS-a) u oslobođenom Črnomelju, februara 1944. godine, Kardelj je isticao da je federativna Jugoslavija najbolji, najčvršći oblik za maksimalno obezbeđenje slobodnog razvitka svakog od njenih naroda. Dakle, nacionalna ravnopravnost i socijalna jednakost u demokratskoj federativnoj zajednici javljaju se kao osnovni motivi masovnog učešća naroda u zajedničkoj borbi. Kardelj je podvlačio da je uspeh borbe bio moguć upravo zbog toga što su narodi Jugoslavije bili uvereni da je Titov koncept revolucije dijalektičko jedinstvo nacionalnog i socijalnog oslobođenja, tj. nacionalne ravnopravnosti i socijalne jednakosti pod jednakim uslovima rada i stvaralaštva. Borbu za demokratske odnose i nacionalnu ravnopravnost Kardelj je posmatrao kao neminovan put i način oslobođenja čoveka u njegovom totalitetu — u ekonomskom, političkom, kulturnom i stvaralačkom pogledu. Nacionalnu i socijalnu ravnopravnost on je sagledavao u njihovoj tesnoj povezanosti i međusobnoj uslovljenosti. Govorio je da su ideje bratstva i ravnopravnosti naroda Jugoslavije i ideje istinske narodne demokratije bile pokretačka snaga narodnih masa u borbi protiv okupatora i da je baš to ulivalo našim narodima nesalomljivu volju i energiju da istraju do kraja.

Zalažući se za dosledno izgrađivanje nove Jugoslavije na federativnim demokratskim principima kao uslovu rešavanja nacionalnog pitanja naroda i narodnosti Jugoslavije, Kardelj je dao izuzetan doprinos i pripremama za održavanje Drugog zasjedanja AVNOJ-a i donošenju njegovih istorijskih odluka. Drugo zasjedanje AVNOJ-a je sankcionisalo dugogodišnje težnje i tekovine borbe naroda i narodnosti Jugoslavije za ostvarenje svoje nacionalne i socijalne slo-

⁸ E. Kardelj, *Revolucija i vojna misao*, Beograd, 1979, str. 348.

bode i ravnopravnosti. Odlukom koja je garantovala da će nova Jugoslavija biti izgrađena na federativnom demokratskom principu, praktično su ostvarene vekovne težnje naših naroda i narodnosti.

Rukovodstva KPJ i NOP-a, u kojima je Kardelj imao istaknutu ulogu, vodila su principijelnu politiku za dobrovoljno ujedinjenje naroda i narodnosti Jugoslavije u čitavom procesu njihove zajedničke oružane borbe. Kardelj je često govorio da se sloboda ne poklanja, već zadobija, osvaja u ratnim okršajima svakog naroda posebno i svih zajedno. Zato je slobodno ujedinjenje naroda podrazumevalo istovremeno i odgovornost za borbene uspehe i za razvoj vlastite nacije i cele društvene zajednice. U vatri revolucije, kako je to istaknuto i na Drugom zasedanju AVNOJ-a, kovala se samostalnost i državnost pojedinih naroda Jugoslavije i njihovo novo političko zajedništvo. U već pomenutom referatu na sastanku u Črnomelju, Kardelj je govorio:

»Mi Slovenci stupili smo u novu jugoslovensku državnu zajednicu kao slobodan narod i na osnovu slobodne odluke. To znači da smo svesni kako svojih prava u ovoj državnoj zajednici, tako i svojih obaveza prema njoj«. On je isticao da je *nova Jugoslavija i za slovenački narod njegova vlastita država u kojoj će sarađivati svim svojim snagama i sredstvima, pomagati njenom jačanju, razvijanju blagostanja u njoj, utvrđivanju demokratskih tekovina koje su u njoj ostvarene, a koju će, ako bude ubuduće potrebno, braniti i svojom vlastitom krvlju, isto onako kao što je sada gradi krvlju svojih najboljih sinova i kćeri*».⁹

Ostvarujući u praksi Titov kurs stalnog razvijanja i jačanja nacionalne i moralno-političke kohezije našeg društva, Edvard Kardelj je vrlo angažovano radio na teorijskom osvetljavanju i praktičnom učvršćivanju novog jugoslovenskog zajedništva na osnovama ravnopravnosti i nacionalne suverenosti. On je često govorio da je snaga Jugoslavije u njenom jedinstvu i njenoj ravnopravnosti, da je to upravo garancija uspešnog razvoja i odbrane zemlje. »Nema slobode ni za jedan naš narod bez našeg jedinstva« — govorio je Kardelj na Drugom zasedanju ASNOM-a. Kardeljeve poruke sa tog skupa imaju i danas aktuelno značenje:

»Jaka Jugoslavija — to je jaka i srećna Makedonija, bez straha za svoju slobodu i nezavisnost. I obratno: slobodna i ravnopravna Makedonija — to je najčvršći stub Jugoslavije. Stvar svakog pojedinog Makedonca mora, prema tome, biti ne samo što brže izgraditi Makedoniju nego, u isto vreme, i što više ojačati Jugoslaviju, ojačati

⁹ E. Kardelj, Put nove Jugoslavije 1941—1945, »Kultura«, Beograd 1949, str. 71—72.

je tako da niko ne sme podići ruku na nju a da ne naiđe na jedinstven, odlučan otpor svih naših naroda. Takva Jugoslavija znači: mir na Balkanu i unutrašnju slobodu, ravnopravnost i blagostanje naših naroda.«¹⁰

Dosledno rešavanje nacionalnog pitanja, izgrađivanje novog jugoslovenskog federalizma i jugoslovenskog političkog i nacionalnog zajedništva koje će biti negacija nekadašnjeg »integralnog jugoslovenstva«, te sposobnost nove Jugoslavije da se uspešno razvija i brani, bili su osnova Kardeljevog optimizma u pogledu jedinstva jugoslovenskih naroda i čvrstine njihove zajednice. On je duboko veroval u snagu svog naroda, radničke klase i njene avangarde, u ispravnost puta koji su naši narodi izabrali u autentičnoj socijalističkoj revoluciji. Kardelj je to na črnomeljskom skupu većnika prve slovenačke revolucionarne skupštine ovako rezimirao:

»Uspeši koje smo već postigli i svetla perspektiva koja se slovenačkom i svim narodima Jugoslavije otvara za budućnost rečito dokazuju da je put oružanog otpora kojim su pošli naši narodi od 1941. godine bio ispravan i da nisu bile uzaludne teške i dragocene žrtve koje je naš narod dao u ovim godinama. Svojim vlastitim snagama izvojevali smo čvrste temelje budućnosti«.¹¹

Nacionalna i socijalna sloboda naroda i narodnosti Jugoslavije utemeljeni su, praktično, u oružanom delu socijalističke revolucije i dalje razvijani u procesu izgradnje Jugoslavije na socijalističkim i samoupravnim osnovama. Otuda se nacionalno i socijalno oslobođenje naših naroda potvrđuje kao suština revolucije, a zatim i kao snažna i odlučujuća osnova daljeg razvoja i odbrane tekovina te revolucije.

Snaga odbrane se nalazi u jedinstvu i ravnopravnosti naših naroda i narodnosti

Analizirajući rezultate koje je radnička klasa Jugoslavije sa svojom revolucionarnom avangardom postigla u rešavanju nacionalnog pitanja u oružanom delu socijalističke revolucije, Kardelj zaključuje da je nacionalno pitanje na pravno-političkom planu, u osnovi, uspešno rešeno. U članku »Istorijsko mesto nove Jugoslavije« Kardelj ukazuje da su naši narodi prešli specifičan put rešavanja nacionalnog pitanja, ujedinjavanja, na novim osnovama i organizovanja odbrane

¹⁰ E. Kardelj, Revolucija i vojna misao, isto, str. 358.

¹¹ E. Kardelj, Nacija i međunacionalni odnosi (Izbor iz dela IV), »Komunist«, Beograd 1979, str. 320.

tekovina revolucije. On je u Predgovoru drugog izdanja »Razvoja slovenačkog nacionalnog pitanja« primetio da je »*načelno, to jest kao problem ugnjetenog naroda i hegemonizma, nacionalno pitanje u novoj Jugoslaviji rešeno. Garancija za to je federativni sistem i ceo ustavni, politički i društveni mehanizam koji obezbeđuje svim narodima Jugoslavije ravnopravan položaj i samoupravljanje.*«¹²

Kardelj konstatuje da je Jugoslavija, prošavši kroz NOR i socijalističku revoluciju, stvorila sve uslove za odstranjivanje svih oblika ugnjetavanja jednog naroda od strane drugog i da istovremeno stvara uslove za međusobnu pomoć naroda i narodnosti u njihovom razvitku i odbrani nacionalne slobode i nezavisnosti. Međutim, on ne smatra da je time nacionalno pitanje u Jugoslaviji konačno rešeno. Zato je i pisao u svojim delima da je rešavanje nacionalnog pitanja u svim njegovim aspektima dugotrajan i kompleksan proces koji se odvija u okviru i na bazi socijalističkog samoupravljanja, po meri prevazilaženja istorijski uslovljenih i tekućih društvenih protivrečnosti, po meri savlađivanja teškog nasleđa neravnomernosti ekonomskog razvitka naše društvene zajednice.

U posleratnom razvitku naše društvene zajednice Kardelj je dao dragocen doprinos razvoju ustavne koncepcije nacionalnog pitanja, izgradnji ravnopravnih međunacionalnih odnosa, ustavnom regulisanju nacionalnih prava i ravnopravnosti naroda i narodnosti. On se permanentno iskazivao kao jedan od istaknutih tvoraca ustavnosti SFRJ (delovanja u Ustavotvornoj skupštini FNRJ, donošenje Ustava 1946, Ustavnog zakona 1953. i Ustava 1963, izrada Ustava SFRJ 1974. itd.).

Zakon o udruženom radu, na čijoj koncepciji je radio veoma mnogo i Kardelj, i realizacija toga dokumenta — bitno su doprineli daljem normativno-pravnom regulisanju odnosa u udruženom radu, a isto tako i razvoju našeg socijalističkog samoupravljanja u sferi odbrane. Taj zakon je otvorio nove prostore za razvoj i jačanje naše društvene zajednice na osnovama socijalističkog samoupravljanja i nacionalne ravnopravnosti. U tom kontekstu, posebno, stvorene su i šire mogućnosti za razvoj opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Sa stanovišta celovitog rešavanja nacionalnog pitanja Kardelj neprekidno insistira, pre svega, na daljem razvijanju nacionalne ravnopravnosti u svim sferama društvenog života, a posebno u sferi društveno-ekonomskog razvoja. U vezi s tim Kardelj je govorio da smo »mi sa pravom tvrdili i tvrdimo da smo u Jugoslaviji uglavnom rešili nacionalno pitanje u klasičnom smislu toga pojma. Narodi Ju-

¹² E. Kardelj, Nacija i međunarodni odnosi, BIGZ, 1975, str. 38.

goslavije imaju svoju državnost, svoju vlast, svoju ekonomsku samostalnost, svoje pravo da raspolažu uslovima, sredstvima i plodovima svoga rada, i ostvaruju svoja suverena prava prvenstveno u republikama, a preko Federacije — samo u određenim aspektima. Međutim, to su principi. Praksa nije bila i još uvek nije dosledno takva. Tako su se, i pored generalnog rešenja nacionalnog pitanja u celini, u praksi često otvarala mnoga pitanja međunacionalnih odnosa u pojedinostima često i od velikog značaja za položaj naroda.¹³

Ukazujući na potrebu ulaganja stalnih napora u daljem razvoju međunacionalnih odnosa, kako unapređenjem društvene prakse (podsticanjem ekonomski nedovoljno razvijenih područja Jugoslavije) tako i doslednim realizovanjem ustavne koncepcije daljeg razvoja nacionalne ravnopravnosti, Kardelj je isticao da *ne treba imati iluzije da će sami ustavni principi rešiti sve, ako najprogresivnije društvene snage ne budu bile u stanju da i u svojoj svakodnevnoj praktičnoj socijalističkoj akciji sa puno osetljivosti i obzira uređuju kompleks odnosa koji se zove — nacionalno pitanje*.¹⁴

Svoje konstatacije o uspešnom realizovanju nacionalnih prava i ravnopravnosti naroda i narodnosti u procesu socijalističke izgradnje Kardelj je zasnivao na praksi ostvarivanja ustavnih načela, čije utemeljenje čine: oružani deo jugoslovenske socijalističke revolucije i socijalističko samoupravljanje. Ti rezultati se ogledaju u sledećem: a) u uspešno ostvarenom pravu svakog naroda na samoopredeljenje, na izgrađivanje nacionalne državnosti i obezbeđenje vlasti i samoupravljanja radničke klase i radnih ljudi u okviru socijalističkih republika i pokrajina kao integralnih delova jugoslovenske državne i društvene zajednice; b) u ostvarenim i garantovanim mogućnostima samostalnog raspolaganja ukupnom društvenom reprodukcijom u republici i socijalističkoj autonomnoj pokrajini; c) u ostvarivanju jugoslovenskog socijalističkog samoupravnog zajedništva naroda i narodnosti, revolucionarnog internacionalizma radničke klase i svih radnih ljudi i građana kao istaknutih subjekata jedinstvenog društveno-ekonomskog i političkog sistema socijalističkog samoupravljanja; d) u realizaciji mnoštva zajedničkih ekonomskih i drugih interesa na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu i privrednom području, koji istovremeno doprinose kako bržem ekonomskom razvoju svakog naroda i narodnosti tako i njihovom što uspešnijem uklapanju u procese ekonomske razmene u celini; e) u uzajamnoj solidarnosti i pomoći naroda Jugoslavije u ekonomskom, kulturnom i drugom pogledu, a posebno na planu zajedničkih napora za obezbeđenje bržeg eko-

¹³ E. Kardelj, Nacija i međunarodni odnosi, BIGZ, 1975, str. 107.

¹⁴ E. Kardelj, isto, str. 115.

nomskog razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i pokrajina; f) u svesti o sudbinskoj povezanosti naroda i narodnosti Jugoslavije koja ih upućuje na zajedničko osiguranje svoje nezavisnosti, slobode i nacionalne ravnopravnosti, uz zajedničke odgovornosti za uspešno funkcionisanje sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, za razvijanje i jačanje odbrambene sposobnosti našeg društva; g) u realizaciji principa samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja, kao načina demokratizovanja postupaka i metoda u procesu usklađivanja i zadovoljavanja interesa radnih ljudi i građana i njihovih samoupravnih asocijacija; h) u izgrađivanju takve strukture osnovnih organa federacije i takvih odnosa koji će obezbediti neposredno učešće republika i pokrajina u izgrađivanju i sprovođenju bitnih elemenata politike delegatskih skupština na ovim nivoima, uspešno funkcionisanje njihovih veća i ostvarivanje ravnopravnosti u odlučivanju i zadovoljavanju zajedničkih i pojedinačnih interesa.

U svom bogatom stvaralačkom opusu o nacionalnom pitanju i međunacionalnim odnosima, Edvard Kardelj je često isticao da narode Jugoslavije povezuju zajednička istorija, duboko osećanje sudbinske povezanosti, etnička bliskost većine njih i, pre svega, zajednička svest koju je razvila naša socijalistička revolucija i zajednička borba za izgradnju socijalističkog samoupravnog društva. *»Svi su ti elementi značajan 'cement jedinstva' i treba ih negovati i jačati«*.¹⁵

Razmatrajući fenomen međunacionalnih odnosa kao kohezionu snagu naroda i narodnosti Jugoslavije sa stanovišta jačanja opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, na bazi Kardeljevih stavova dolazi se do konstatacije da su puna nacionalna sloboda, politička i kulturna samostalnost, a posebno skladan razvoj privrednih potencijala u zemlji kao celini, snažne i odlučujuće pretpostavke za dalje jačanje odbrambene i zaštitne sposobnosti našeg društva. Prema rečima Kardelja, *bitno za osećanje slobode jednog naroda jeste da — pored političke i kulturne samostalnosti — raspolaže i viškom svoga društvenog rada i slobodno upravlja celokupnom društvenom reprodukcijom*.¹⁶ Dakle, nacionalna sloboda ne podrazumeva samo političku slobodu i slobodu kulturnog stvaralaštva, niti samo (to još manje) ustavno-pravno regulisanje međunacionalnih odnosa i nacionalne ravnopravnosti; ona u prvom redu znači ekonomsko oslobođenje, kao integralni deo političkog i kulturnog oslobođenja. Ekonomsko oslobođenje rada i radničke klase, međutim, ne može se obezbe-

¹⁵ E. Kardelj, Nacija i međunacionalni odnosi (Izbor iz dela, IV), isto, str. 380.

¹⁶ E. Kardelj, isto, str. 380.

čiti ni tako lako ni tako brzo, pogotovo ne samo političko-pravnim merama pa makar se radilo i o »savršenim merama« normativno-pravnog karaktera. Društvena svojina nad sredstvima za proizvodnju i socijalističko samoupravljanje, te dosledna realizacija principa samoupravnog sporazumevanja i društvenog dogovaranja i nagrađivanja prema rezultatima rada, podsticaj bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja uz maksimalno angažovanje i iskorišćavanje unutrašnjih potencijala, faktičko dovođenje proizvođača u jednake uslove privređivanja, napokon, skladan privredni i kulturni razvoj cele društvene zajednice — to su samo neke pretpostavke daljeg uspešnog ostvarivanja istinske slobode, nacionalne i socijalne ravnopravnosti radnih ljudi, naših naroda i narodnosti.

U Kardeljevom stvaralaštvu u oblasti nacionalne ravnopravnosti, u funkciji jačanja kohezije snage naroda i narodnosti i razvijanja odbrambene i zaštitne sposobnosti društva, posebna pažnja je posvećena problemu nedovoljno razvijenih republika i pokrajine Kosovo. Kardelj je u Predgovoru drugom izdanju »Razvoja slovenačkog nacionalnog pitanja« ukazivao na uticaj ekonomskih i drugih razlika u razvijenosti pojedinih republika i pokrajina na odnose među njima, na skladan razvoj društvene zajednice u celini i na tempo razvoja ukupnih odbrambenih potencijala zemlje. Taj problem je nasleđen iz teške istorijske prošlosti naroda i narodnosti Jugoslavije.

Od oslobođenja se naša zemlja suočila sa višestrukim ekonomskim teškoćama, pri čemu je heterogena regionalna struktura privrede imala različite nivoe razvijenosti. Stoga se pitanje nedovoljno razvijenih delova naše socijalističke zajednice postavljalo kao jedno od suštinskih pitanja daljeg razvoja i progresu, a to znači i nacionalne ravnopravnosti i jednakosti naroda i narodnosti. Politika podsticanja privredno nedovoljno razvijenih područja Jugoslavije bila je u takvim uslovima višestruko uslovljena — potrebom za skladnim privrednim razvojem, za jačanjem nacionalne kohezije i odbrambene sposobnosti zemlje.

Prema Kardeljevim rečima, pružanje pomoći nedovoljno razvijenim republikama i pokrajini Kosovo nije se postavljalo samo kao pitanje solidarnosti razvijenih i nedovoljno razvijenih, već, pre svega, kao svesno opredeljenje zajednice u stvaranju uslova za ekonomski razvoj i ukupan progres, s jedne, i za izgradnju i jačanje odbrambene i zaštitne snage Jugoslavije, s druge strane. Podizanje na viši nivo proizvodne i tržišne sposobnosti naše društvene zajednice kao celine, suštinsko je pitanje politike podsticaja privredno nedovoljno

razvijenih područja. Gledano s tog stanovišta, pitanje pomoći nedovoljno razvijenim regionima je i klasno pitanje.

Imajući u vidu složenost problema otklanjanja nasleđenih disproporcija u ekonomskom razvoju zemlje, Kardelj uočava da se »problem ekonomskog razvitka nerazvijenih rejona ne može rešiti preko noći. Politika pomoći tim regionima mora da bude trajan instrument socijalističkog planiranja«. ¹⁷ U tom kontekstu, Kardelj podvlači da je borba za brži razvitak proizvodnih snaga u nerazvijenim područjima Jugoslavije zajednički zadatak svih jugoslovenskih naroda, ne samo radi socijalističke nacionalne politike, ne samo u interesu jedinstva jugoslovenskih naroda i sprečavanja političkih posledica koje nastaju iz neravnomernosti ekonomskog razvitka, nego i radi ekonomskih potreba cele Jugoslavije i svakog pojedinog naroda, radi bržeg tempa povećanja materijalnog standarda radnih ljudi i građana, i radi daljeg unapređenja socijalističkih samoupravnih odnosa.

Kao marksista i dijalektičar, Edvard Kardelj je duboko i svestrano analizirao protivurečnosti koje su pratile i prate razvitak nacije i međunacionalnih odnosa. U svojim radovima o naciji i međunacionalnim odnosima, on posvećuje punu pažnju i fenomenu nacionalizma kao ideologiji reakcionarnih, antisocijalističkih i antisamoupravnih snaga. Prema Kardelju, u klasnim protivurečnostima, koje su izraz delovanja kako ostataka građanske psihologije i ponašanja, tako i u pojavama birokratske samovolje leže i neki uzroci nacionalističkih pojava i tendencija. Istorijski posmatrano, produbljivanjem klasnih antagonizama u kapitalističkom društvenom sistemu afirmiše se i nacionalizam kao izrazito klasna ideologija vladajućih krugova, nosilaca hegemonije. U uslovima kapitalističke vladavine »nacionalizam je postao izrazito antiradnička ideologija. Ideologija nacionalizma bila je često i oblik utemeljivanja imperijalizma, a između dva rata čak i ideološka polazna tačka fašizma i nacizma«. ¹⁸

Nacionalizam, međutim, nije samo tvorevina i pojava vezana za kapitalizam. On prati i društva koja grade socijalizam u celom toku njihovog razvoja. Kad je reč o našem socijalističkom samoupravnom društvu, »ta se pojava, očigledno, ne može pripisivati isključivo prošlosti. Ta pojava svoje glavne izvore i ciljeve ima u sadašnjosti, u današnjim konfliktima našeg društva«. ¹⁹

Kardelj je upozoravao da se nacionalizam jače eksponira onda kada popuste naponi u daljoj izgradnji unutrašnjih odnosa u samoupravljanju, kada se zanemari samoupravni društveni položaj rad-

¹⁷ E. Kardelj, Nacija i međunarodni odnosi, BIGZ, 1975, str. 45.

¹⁸ i ¹⁹ E. Kardelj, Nacija i međunacionalni odnosi, str. 387—388.

nog čoveka i njegova odlučujuća pozicija u procesu društvene reprodukcije i vlastitog stvaralaštva. Tada dolazi i do jačanja antisamoupravnih otpora uopšte. To, razume se, slabi nacionalnu koheziju, odbrambenu i zaštitnu snagu. Imajući te činjenice u vidu, Kardelj zaključuje:

»Moramo biti načisto da svaki nacionalizam — bilo da se pojavljuje kao reakcija na neke velikodržavne tendencije, bilo da je izraz idejne zaostalosti ili birokratskog partikularizma, bilo egoistički shvaćenih nacionalnih interesa ili neposredne manifestacije buržoaskog nacionalizma — u našim uslovima nužno dobija oblik reakcionarnog i antihumanističkog šovinizma, i kao takav uvek predstavlja kočnicu za napredak socijalizma«. ²⁰

Pišući o tim problemima, Kardelj naznačuje tri osnovna područja borbe protiv nacionalizma: a) dosledno sprovođenje politike nacionalne ravnopravnosti, bratstva i jedinstva i skladnog materijalnog razvoja; b) što potpunije rešavanje društvenih problema i potreba radnih ljudi i građana, usklađivanje njihovih interesa i neposredno jačanje poverenja među narodima i narodnostima; c) razvijanje svih oblika socijalističkog samoupravljanja i rešavanje zajedničkih problema, opštih i posebnih interesa metodom sporazumevanja i dogovaranja. Sve to podrazumeva i jačanje društvene odgovornosti, ideološko-političkog delovanja socijalističkog subjektivnog faktora, u kome Savez komunista igra istaknutu ulogu, i obezbeđenje sadržajnog i blagovremenog informisanja radnih ljudi i građana.

Dalje razvijanje i izgrađivanje sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite jedan je od osnovnih preduslova za borbu protiv svih antisocijalističkih i antisamoupravnih pojava i aktivnosti. Savez komunista Jugoslavije i svi ostali subjekti našeg društva imaju u tom pogledu dvostruki zadatak: dalje izgrađivanje i razvijanje sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kao najadekvatnijeg i najefikasnijeg oblika odbrane i zaštite naše socijalističke zajednice, i efikasno otklanjanje uzroka koji dovode do pojava oživljavanja i delovanja antisocijalističkih snaga i tendencija.

U Rezoluciji Jedanaestog kongresa SKJ o zadacima Saveza komunista Jugoslavije u razvoju i jačanju opštenarodne odbrane i društvene samozaštite je rečeno: »Savez komunista, sa Socijalističkim savezom i ostalim organizovanim snagama socijalističke svesti, mora se svestrano angažovati na jačanju idejno-političkog jedinstva, svesti i uverenja radnih ljudi i građana da su opštenarodna odbrana i društvena samozaštita, zasnovane na socijalističkom samoupravljanju, nesvrstranoj spoljnoj politici, bratstvu i jedinstvu i nacionalnoj

²⁰ E. Kardelj, Nacija i međunarodni odnosi, BIGZ, Beograd 1975, str. 66.

ravnopravnosti, jedino mogući i najefikasniji oblik zaštite i odbrane našeg društva. Na toj osnovi Savez komunista treba da se bori za prevladavanje ostataka stare svesti, nerazumevanja i otpora, čiji su izvori u birokratsko-dogmatskim, tehnokratskim, liberalističkim, nacionalističkim i drugim antisamoupravnim shvatanjima i ponašanjima». ²¹

Prava, dužnosti i odgovornosti socijalističkih republika i pokrajina kao i svih drugih subjekata u opštenarodnoj odbrani i društvenoj samozaštiti, nesumnjivo su potvrda nacionalne ravnopravnosti naroda i narodnosti. To znači da je opštenarodna odbrana njihov klasni i nacionalni interes, potreba i briga svih subjekata našeg socijalističkog samoupravnog društva i kao takva integrišući faktor naše društvene zajednice. Prema Kardeljevim rečima, na osnovama sistema socijalističkog samoupravljanja, u čijim okvirima se optimalno razvijaju nacionalna ravnopravnost kao koheziona snaga naših naroda i narodnosti, *»izrasta i jedan novi sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, koji omogućuje narodima i narodnostima Jugoslavije da sistem samoupravnih i demokratskih međunarodnih odnosa obezbeđuju kako od spoljne agresije tako i od unutrašnjih neprijatelja socijalističkog samoupravljanja.«* ²²

U više svojih teorijskih radova i u praksi Kardelj je uvek ukazivao da među suštinske činioce odbrambene i zaštitne sposobnosti našeg društva spadaju opšta politička i privredna stabilnost, razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa, bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, te visoka politička svest i patriotizam radnih ljudi i građana. On je neposredno doprinosio daljem produbljivanju Titove koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, sa stano- višta opšteprihvaćenih polaznih osnova koje je drug Tito u referatu *»Šezdeset godina revolucionarne borbe Saveza komunista Jugosla- vije«* (april 1979) ovako sublimirao:

»Izgradili smo sistem opštenarodne odbrane i društvene samo- zaštite. U tome smo pošli od bogatih iskustava oslobodilačkog rata; od samoupravnog karaktera jugoslovenske zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti; od karaktera savremenih međunarodnih odnosa; od karakteristika savremenih ratova, borbene tehnike i naoružanja. . . U osnovi našeg sistema odbrane, Marksova ideja o naoružanom na- rodu prožima se sa konkretnim društveno-historijskim uslovima u kojima se razvija naše socijalističko samoupravno društvo.« ²³

²¹ Jedanaesti kongres SKJ, str. 182.

²² E. Kardelj, Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samouprav- ljanja, »Komunist«, Beograd 1978, str. 148.

²³ J. B. Tito, Šezdeset godina revolucionarne borbe Saveza komunista Jugoslavije, »Komunist«, Beograd, 1979, str. 34—35.

Pedesetogodišnji plodonosan rad Edvarda Kardelja u svim društvenim oblastima, a u sferi nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji posebno, te na izgrađivanju jedinstva i ravnopravnosti naših naroda i narodnosti — neposredno je dopriniosio jačanju odbrambene i zaštitne sposobnosti našeg društva u svim fazama njegovog razvoja. Kardeljevo stvaralaštvo u celini, a u oblasti nacionalnog pitanja i odbrane tekovina naše socijalističke revolucije posebno, trajno će služiti kao nepresušna inspiracija mladim generacijama u borbi za socijalizam na samoupravnim osnovama, za slobodu i ravnopravnost naroda, za progres i mir u svetu.